

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 130 2009

I distribution:

Swedish Science Press

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Stina Hansson, Lisbeth Larsson

Lund: Erik Hedling, Eva Hættner Aurelius, Per Rydén

Stockholm: Anders Cullhed, Anders Olsson, Boel Westin

Uppsala: Bengt Landgren, Torsten Pettersson, Johan Svedjedal

Redaktörer: Otto Fischer (uppsatser) och Petra Söderlund (recensioner)

Inlagans typografi: Anders Svedin

Utgiven med stöd av

Vetenskapsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Box 632, 751 26 Uppsala, samt även digitalt i ordbehandlingsprogrammet Word till Otto.Fischer@littvet.uu.se. Sista inlämningsdatum för uppsatser till nästa årgång av *Samlaren* är 1 juni 2010 och för recensioner 1 september 2010.

Uppsatsförfattarna erhåller digitalt underlag för särtryck, i form av en pdf-fil.

Svenska Litteratursällskapet tackar de personer som under det senaste året ställt sig till förfogande som bedömare av inkomna manuskript.

Svenska Litteratursällskapet PG: 5367–8.

Svenska Litteratursällskapets hemsida kan nås via adressen www.littvet.uu.se.

ISBN 978-91-87666-27-8

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Elanders Gotab, Stockholm 2010

Ahlunds värdering av de tre poeterna är tydlig. Ossiannilssons insats under 10-talet står tillbaka för hans tidiga hjältediktning och socialistiska kamplyrik. Malmberg 10-talsdiktning får gälla som intressant men ”för det mesta mindre upphetsande stadium till en verkligt betydande lyrikers produktion från 20-talet och framåt”. Nermans insats under kriget och särskilt *I fiendeland* är central i hans diktargärning. ”Att dessa dikter har eliminerats ur den svenska litteraturhistorien är en pinsamhet för dem som tecknat dess historia.”

Olikheterna är många, men likheterna fler än man tror, menar Ahlund när han avslutningsvis utvecklar sin undersöknings summa. Alla tre väljer från sina olika utgångspunkter att ta politisk ställning och att försöka skapa sig en roll i som opinionsbildare. Det slutar egentligen i nederlag för alla tre och nederlag som de hanterar på olika sätt. Ossiannilsson som hade den lyckosammaste starten av de tre och spelade rollen som läromästare särskilt för Nerman blir den som nöts ut mest påtagligt. Nerman klarar sig bäst undan och håller också fast vid en diktning av samma sort, men hans öde är att därnäst marginaliseras politiskt, en utveckling som bryts först med andra världskrigets kamp. Nederlaget är störst och påtagligast för Malmberg, men det blev ändå han som utvecklades till den störste och personligaste diktaren.

Olikheterna till trots är likheterna tillräckligt stora för att sammanställningen ska te sig meningsfull. Ossiannilsson har spelat en roll för inskolningen inte bara av Nerman utan faktiskt också av Malmberg. Men viktigast som grund för sammanställningen är naturligtvis att alla tre trots sina olika extremt olika politiska ställningstaganden ändå har en gemensam tilltro till att de som poeter kan ta del i den politiska opinionsbildningen, både genom att skriva poesi och genom att verka på annat vis.

Claes Ahlunds framställning är solid. Han är uppslagsrik och väl påläst både i de litterära texterna och i svensk och utländsk forskning. Han har aptit inte bara på de skönlitterära verken utan också stridsskrifter, reportage och tidningsartiklar. Låt oss hoppas att man framöver inte behöver ursäktas sig för det lika lite som för att dikterna framför allt studeras ur en ideologisk och bara delvis ur estetisk synpunkt. Det här är en undersökning som förändrar den gängse bilden.

Här finns upptäckter att göra och en historia att revidera. Uppslaget är gott, textläsningen visar hur tacksam en inplacering i sin tid ändå är. Dikterna är

nästan till hundra procent historia – så är det kanske också nästan alltid.

En tjock bok med mycken kärlek talades det en gång om. Här handlar det om en tjock bok som skrivits med kärlek. Här finns ett engagemang för litteraturen liksom för engagemanget i litteraturen.

Per Rydén

Bibi Jonsson, *Blod och jord i trettioalet, Kvinnorna och den antimoderna strömningen*. Carlssons förlag, Stockholm 2008.

Kvinnliga författare verksamma under 1930-talet har under de senaste decennierna ägnats flera studier. Karin Boye, Agnes von Krusenstjerna, Moa Martinson och Elin Wägner har bl.a. uppmärksamats. Dessa fyra kan sägas höra till decenniets stora, kanoniserade författare, men även andra tongivande och mycket lästa författare såsom Stina Aronson, Gertrud Lilja och Marika Stiernstedt har lyfts fram under senare år. Eva Heggestads arbete *Alice Lyttkens i och om trettioalet* är ett färskt tillskott i raden av böcker om trettioalets litteratur, skriven av kvinnor.

En bred översikt över kvinnliga författare under trettioalet ger lundaforskaren Bibi Jonsson i *Blod och jord i trettioalet. Kvinnorna och den antimoderna strömningen*. Jonsson vill ge en motbild till den gängse uppfattningen av trettioalet som en radikalitetens tid, då ett folkhem, grundat på rationalitet och modernt tänkande skulle byggas. Även Jonssons doktorsavhandling från 2001, *I den värld vi drömmer om*, handlar om trettioalet, nämligen om utopin i Elin Wägners trettioalsromaner. De två teman som Jonsson följde i analysen av Wägners romaner – kvinnans relation till mannen och kärleken samt hennes förhållande till moderligheten – återkommer i Jonssons nya arbete. Även Wägners författarskap har där en framträdande roll, vilket framgår av registret med dess många hänvisningar till Wägner. Jonssons syfte med den nya studien är dock ett annat än i avhandlingen. Genom ett studium av periodens debuterande kvinnliga romanförfattare vill hon visa att tiden även utmärktes av en strävan att bevara traditionen. Hos framförallt de kvinnliga debutanterna fanns en misstro mot det moderna, vilket kom till uttryck i deras hållning till rådande politiska, sociala och religiösa föreställningar. Jonssons beskrivning av decenniet avviker därför från tidigare historieskrivning, där

trettioalets litteratur ansetts vara huvudsakligen modernitetensbejakande.

Boken består av sex avsnitt samt ett antal bilagor. I ett inledande kapitel på mer än årtio sidor ges inte bara en presentation av arbetets uppläggning och material. Jonsson tecknar där även en bild av samhällsklimatet, där radikalitet och nytänkande står mot konservativa värderingar. Aktuella strömningar och inslag i både debatten och litteraturen diskuteras, bland annat primitivism, psykoanalys, nazism, mytism och utopier. Också begreppet den nya kvinnan, som förekom i debatten redan runt sekelskiftet 1900, tas upp. Då hade det ofta positiva konnotationer, medan det på trettioalet främst kom att stå som motbild till den goda kvinnan. I kapitel två presenteras de kvinnliga författarskapen under perioden i fråga. Begrepp som modernism och modernitet och deras motsatser diskuteras i bokens tredje kapitel, och i studiens huvuddel, det fjärde kapitlet, är det analysen av metaforen blod och jord som står i centrum. I denna analys knyter Jonsson även an till begrepp som hembygd, nation och ras samt till sexual- och modersmystik. Det femte kapitlet studerar förhållandet mellan modernitet och moderlighet mot bakgrund av den feministiska traditionen. Trådarna knyts ihop i ett sjätte kapitel, och i fyra bilagor förtecknas både studiens primärmaterial, d.v.s. debutanternas skönlitterära texter samt namnen på samtliga kvinnliga debutanter, såväl romanförfattare som författare till andra texter.

Blod och jord i trettioalet är en idéanalytisk studie som undersöker hur de kvinnliga författarna förhåller sig till det moderna i samhället. Jonsson undersöker vilka ideal och vilken livssyn som de studerade samtidsromanerna förmedlar. Hon behandlar således texterna främst som inlägg i den dåtida samhällsdiskussionen. Romanerna ses inte i första hand som unika konstverk utan som exempelinsamlingar, där tendenser och riktningar i de rådande tidsströmningarna kan studeras. Jonsson granskar vilka uttryck kampen mellan modernism och traditionalism tog sig under decenniet, då också många kvinnliga författare fick sitt genombrott på ett sätt som påminner om kvinnornas frammarsch på 1880-talet. De manliga kritikerna ansåg rent av att litteraturen höll på att feminiseras.

Det är sålunda trettioalets kvinnliga debutanter som intresserar Bibi Jonsson. Deras antal uppgick till tvåhundra femtio, om man utöver romanförfattare även medräknar författare till uppbyggelselitteratur, dramatik, lyrik och barnlitteratur.

Urvalet har begränsats till romanprosa för vuxna, och i materialet urskiljer Jonsson tre olika texttyper: hembygdsromaner, religiösa romaner samt vad Jonsson kallar modernitetsromaner. Ofta behandlar de kvinnliga romanförfattarna ämnen med klar kvinnoanknytning, d.v.s. relationen till mannen, barnen och hemmet, och handlingen kretsar vanligen kring en kvinnlig centralgestalt. Enligt Jonsson är det dessutom tydligt att de kvinnliga författarna hade ett könskomplementärt synsätt, enligt vilket män och kvinnor ansågs ha olika livsområden och olika uppgifter. Arvet från Ellen Key var i hög grad levande på trettioalet, och en av förmedlarna av detta arv var Elin Wägner. Modersgestalten får enligt Jonsson en huvudroll i litteraturen, och moderskapet och moderligheten är teman som tas upp och problematiseras i flera romaner. Moderskapet ses både som hämsko och möjlighet för kvinnan. Många författare tog på olika sätt avstånd från drömmen om ett jämlikt samhälle, som man befارade kunde urarta till krav på likhet och konformitet.

Jonssons undersökning ger till en del en ny syn på trettioalet, en tid då den nazistiska ideologin växte fram och fick åtskilliga anhängare, också i Sverige. Genom det feministiska perspektiv som anläggs kan Jonsson rucka på tidigare beskrivningar, som vanligen nästan enbart har byggt på manliga författare. Primitivismens livsdyrkare, unga manliga författare i opposition mot kristna och kulturkonservativa grupper, har i alltför hög grad fått dominera bilden av trettioalet. De kvinnliga debuterande författarna hade dock svårt att anamma den sexualmoral som var primitivisternas. De ställde sig skeptiska till tron på det positiva med sexuell utlevelse. Det traditionella försörjningsäktenskapet var i de flesta romanerna den vanligaste samlevnadsformen, även om en del moderna alternativ lanserades, såsom i Dagmar Edqvists *Kamrathustru*. Överlag tycktes dock de kvinnliga protagonisterna föredra äktenskap framför yrkesliv, även i modernitetsromanerna. Modernismens estetisk med dess inriktning på formmässig förnyelse omfattades inte heller i nämnvärd grad av de kvinnliga författarna.

En av de teser som Jonsson driver är att trettioalet i mycket kännetecknades av s.k. retroideal. Samhällets modernisering ledde till en längtan tillbaka, något som Jonsson också ser i ett genusperspektiv. Det var de debuterande manliga proletärförfattarna som framförallt var språkrör för det moderna. De kvinnliga författarna, som vanligen hörde till de

borgerliga grupperna i samhället, intog däremot en kritisk hållning till de moderna idéerna. Borgerligheten var inte längre som vid sekelskiftet 1900 modernitetens försvarare utan hade nu blivit dess kritiker. Kvinnan, bunden av sitt moderskap, stod för kontinuitet och stabilitet, ansåg man. Hos många kvinnliga författare kan man dock märka en ambivalent hållning. De vacklade mellan den moderna nya livsstilen och tidigare rådande normer. Men ofta framhölls hemmet som en trygg och fredad plats, och i flera romaner framskyntar en oro för hemmets fortbestånd. Det framväxande folkhemmet hade inte alltid en så modern framtoning som man ibland gjort gällande, anser Jonsson. Även om kvinnorna i sina romaner gärna skildrade det moderna livet och dess konsekvenser, förmedlade deras verk huvudsakligen en antimodern livshållning. Det gäller både emancipationsromanen, som i tidigare forskning fått ganska stor uppmärksamhet, och hembygds- eller bygderomanen, som inte studerats i samma utsträckning. Inställningen till denna genre var under trettioalet kluven. Anmärkningsvärt är dock att i båda dessa romantyper lovordades ursprunget i landsbygden. Slakten och bygden hyllades, d.v.s. blodet och jorden för att anknyta till studiens titel med dess koppling till nazismens slagord Blut und Boden.

Jonsson visar hur många av de ideal som de kvinnliga författarna gav uttryck för låg i linje med nazisternas uppfattningar, särskilt beträffande synen på kvinnan, moderskapet och hemmet. Därav följer inte nödvändigtvis att de var nazister. Jonsson är föredömligt nog med att hålla i sär nazism och en allmänt protysk hållning. Men det fanns dock olika grader av införståddhet med nazismens ideologi. Många författare med uttalade nazistsympatier, t.ex. Annie Åkerhielm, hörde inte till debutanterna. Debutant var däremot Birgit Lange, gift med juristen Karl Olivecrona vid Lunds universitet och medlem av Riksföreningen Sverige-Tyskland. Lange hade på 1920-talet skrivit några flickböcker, men debuterade 1935 som romanförfattare. Jonssons studie innehåller en fyllig redogörelse för nazismens kvinno- och syn, för dess utbredning i Sverige och dess olika nätverk och organisationer. Hon diskuterar även de förutfattade meningar som florerat i historieskrivningen rörande Karin Boyes, Agnes von Krusentjernas och Elin Wägners förhållande till nazismen. Man har alltför lättvindigt associerat en antimodern hållning med nazistiska sympatier. Ett annat mycket läsvärt avsnitt i boken är Jonssons skildring av hur judarna framställdes i periodens romaner.

Bibi Jonsson presenterar sitt rikhaltiga stoff på ett lättläst och spänstigt skrivet sätt. Hon har överblick över den aktuella forskningen och går ofta i polemik med tidigare forskning, bl.a. vad gäller diskussionen om moderniteten, modernismen och det antimoderna under trettioalet. Hon visar att dessa begrepp inte alltid är så entydiga. Ett antimodernt förhållningssätt kan i vissa avseenden framstå som radikalt. Detta blir särskilt tydligt i fallet Elin Wägner. Trots att denna bl.a. i sin hemutopi kan uppfattas som konservativ och antimodern, går det inte att enbart se henne som motståndare till moderniteten. Jag anser dock att Elin Wägner fått alltför stort utrymme i Jonssons undersökning, särskilt med tanke på att hon inte hör till de författare som debuterade under trettioalet.

Vidare finner jag det problematiskt att Jonsson så sällan fördjupar sig i något av debutanternas författarskap eller i något av alla de verk som nu har en tendens att bara flimra förbi på boksidorna. Det gör att det blir svårt att urskilja teser och huvudlinjer i framställningen. Många intressanta iakttagelser försvinner i mängden av detaljer. Samma författare återkommer litet för ofta på ett flertal ställen i delvis nya sammanhang, vilket ger ett splittrat intryck och tyder på att dispositionen är mindre lyckad. Det finns även många upprepningar som borde ha rensats bort. Jag skulle ha önskat att Jonsson gett sig tid att stanna upp vid några författarskap som typexempel, och att en och annan roman analyserats litet grundligare. Nu får läsaren nöja sig med bitvis ganska katalogartade redogörelser. Trots dessa invändningar vill jag dock understryka att Bibi Jonssons studie är ett fängslande arbete, som utgör en viktig pusselbit i kartläggningen av det litterära trettioalet. De många mindre kända författarskap som presenteras bidrar till att ge en fördjupad bild av perioden. Framförallt den antimoderna strömningen får nu sin rättmätiga plats i 1930-talets litteraturhistoria, tack vare Bibi Jonssons undersökning.

Lena Käreland

Bengt Landgren, *Sten Selander. Lyrik och litteraturkritik 1916–1957*. Gidlunds förlag. Hedemora 2009.

Etablerad, auktoritativ, professionell, självmedveten är ord som säkert många kunnat använda för att karakterisera Sten Selander. De motsatta epiteterna, Sten Selanders drag av utanförskap, uppbrott, mångsidighet, ambivalens är de som tydligare och